

չիւր մականդակի տառապանքին համար անկէ վերի մականդակին վրայ իրագործելի արժէքին սէրը:

Վարդապետը. — Բայց իւրաքանչիւր մականդակի արժէք իր կարգին հաստատուն կը կախուի միայն իրմէ վերի մականդակի արժէքէն — այսպէս՝ ընկերային կարգին մէջ, Բնտանիքը արժէք ունի որովհետեւ միջոցն է Ազգի տեսականացման, ազգերը սակայն իրենց կարգին ա՛յն չափով արժէք ունին որ չափով միջոց են Համամարդկային Արժէքներու իրագործման, և այլն. այն ատեն ի վերջոյ բոլոր այդ յարաբերական արժէքները անո՛վ կան հաստատ ու չեն ինար՝ որ՝ բացարձակ, գերագոյն ինքնահաստատուն Արժէքէն են վերընուած — Աստուածայինէն. Ան է որ իբրեւ Խաղաղութան Երկայնութիւն մը ըստ աստիճանի կ'արժեւորէ բոլոր մականդակները գոյութեան, ու անոնց համար մեզմէ կատարելի գոհաբերումը կ'իմաստաւորէ: Եւ որովհետեւ այս այսպէս է՝ կը հետեւի որ Աստուածայինին սերն է յետին գաղտնիքը բոլոր արժէքներու սէրերուն. ա՛յն է որուն մէջ անոնք ամենքը կը սրբանան, կը պայծառակերպուին, իրենց գերագոյն իմաստը և լիութիւնը կը գտնեն: Քրիստոնէութեան քաւորած Սէրը այսպէս՝ սիրելու ամենքը եւ յոյս արժեքները յԱստուած՝ գաղտնիքն է բոլոր Առաքինութիւններուն, բոլոր Արիութիւններուն: Ու այն գերագոյն Ուրախութիւնը, հրճուանքներուն այն Հրճուանքը որ այդ Սէրը կը բխէ ինք իրմէն՝ միակ իրաւ Շնորհն է որ կը հոսի վար՝ ողողելու մեր գոյութիւնը ամբողջ, քաղցրախառնելու աւոր բոլոր ցաւերը, մեզ կարող ընելու տանիլ Քրիստոսին հետ անոնց բոլորին ինչը. ու մեր բոլոր տառապանքներուն մէջ՝ նոյն խիստ անոնց՝ որ մեզ կը թուին ամենէն աւելի անիմաստ, ձրի ու անիրաւ, ընկող զմեզ «եւ սակայն երջանիկ»:

Ա. Առակները. — Վաղը ինչպէրաց, պատերազմի տարուայ ինչպէրաց...

Քովը՝ Մայր Տաճարին քարձրակաւարին խիստ աղքատ մեջ՝ գոյն գոյն պղպաղող կանթեղներուն սակ՝ Հսկումի աղօթները սկսեւ հիւն. անապարեղին՝ որովհետեւ իրենց պիտի երգէին Նաեկացիին երկնաստղը՝ Ընկալ Բաղբուրեամբ:

Ծ. Ռ. ՊԵՐՊԵՐԱՆ

ԳՐԱԽՑԱԿԱՆ

ԹՈՐԳՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

Հեղինակ՝ ԱՐՇԱԿ Ա. ԱՂՊՈՅԱՆՅԱՆ, Հրատարակչին Մատուցած Սպասարկութեան Դրամներէն, Թիւ 1. Տպարան Սեւան, Դանիք, 1940. էջ 710, պատկերագրը: Ինչ՝ արտատպման 1.50 օտար:

Պ. Ա. Աղպոյանցեանի այս ստուար հատորը՝ նուիրուած Ս. Աթոռոյս հանգուցեալ Տ. Թորգոմ Ս. Պատրիարքին՝ մեզ կը շահագրգռէ իր մէկէ աւելի կողմերով: Նախ կենսագրութիւնն է ան եկեղեցականի մը որ մեր պատմութեան վերջի շրջանին մէջ իր տեղն ու գերը ունեցաւ, և իր կեանքին կէս դարը արդիւնաւորեց բոլորանուէր սպասով իր ժողովուրդին, ու գերեզման իջաւ անթաուն հիացման մը ծոցէն: Յետոյ այս հատորը ներկայացումն է գրագէտ ու գործիչ եկեղեցականի մը, որ իր կոչումի ռիթմին տակ միայն շարժեց գրելը, օթտելով մեր գրականութիւնը մէկէ աւելի արժէքաւոր հատորներով: Կը մասնաւորեն քաջապաշտեալ հատորէն սպասելի բարիքին հաշույն՝ քանի որ այդ զոյգ առաքինութիւնները Թորգոմ Սրբազանի անձին վրայ լաւագոյն միացում մը իրագործած էին:

Անմիջապէս պէտք կ'զգամ աւելցնելու որ հատորը կ'ընթանայ մեզի ծանօթ և սովորական կենսագրումին ճամբով, որ առնելն է մարդ մը իր ծնունդէն՝ առաջնորդելու համար զայն իր վերջին հանգստին, թուելով դէպքերն ու վկայութիւնները, ճշգրտելով ժամանակն ու տեղը, դասաւորելով զանոնք յետոյ յատուկ կերպի մը մէջ, առանց մեծ յաւակնութիւններու, եւ առանց գրական հովիւ: Հաւաքում և աշխատանք կը կազմեն գլխաւոր առաքինութիւնը այս մեթոտին ինչպէս հատորին:

Կեանքեր և դէպքեր տալու այս կերպը մեզի կուգայ Միթարեաններէն, որոնց յատկանշական առաքինութիւնները փնտրելով համբերատար հաւաքում, թուական, թրուագրական եւ անուանագրական կարելի ճշտութիւն, և ամփոփոյքը պատմագիտական ճոխ ծանօթութեանց:

Ամբողջ երկու դար, Ս. Ղազարու մեքենան մեր անցեալին և մերձաւոր չրջաններուն ուսումները փորձեց մէկ և նոյն կերպով, որուն կենդանի պատկերն է Ալպոյաճեանի ներկայ հատորը: Ներթը նուաճելու այս եղանակը (որուն շուրջը մենք պիտի ունենանք մեր ըսելիքները ուրիշ յօդուածի մը մէջ) հազիւ թէ կը ծառայէ իր նպատակին:

Վիեննացիներուն մօտ, ի պատիւ իրենց, քիչ մը աւելի լրջացան այս յատկութիւնները գիտական շեշտ նկարագրով մը, օժտելով իրենց հրատարակութիւնները բանասիրական, լեզուաբանական և ազգագրական նոր նպաստներով, ազդեցութեանը տակ անտարակոյս, գերմանական դպրոցին:

Ալպոյաճեան, կազմուած առաւելաբար առաջինին մէջ, ինքզինքը հեռու չէ պահած երկրորդի փառասիրութենէն: Իբր այս պատրաստութեամբ գրող, անիկա տուած է մեր գրականութեան մէկէ աւելի հատորներ^(*) որոնց վերջինն է Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանը:

Շատ գեղեցիկ մտածումով, Պ. Ալպոյաճեան փորձած է տալ մեծանուն պատրիարքին կեանքն ու գործը իր մահուան տարեկիցին առթիւ: Եթէ հարկւր էջերէ աւելի ստուար այս հատորը բաժնուած է զանազան գլուխներու՝ Պարտիզակ, Արմաշ, Սեբաստիա, Եգիպտոս և Երուսաղէմ, թուելով գլխաւոր հանգրուանները միայն, ժամանակագրական կարգի մը մէջ ճշտելու համար Տ. Թորգոմ պատրիարքի կեանքն ու գործը իր եկեղեցական, կրթական, հովուական և գրական երեսներով: Եթեանստուն էջեր նուիրուած են այս

հատորէն, պատմելու համար Տ. Թորգոմ Սրբազանի մանկութիւնը, և անոր ծննդավայր Պարտիզակի անցեալն ու ներկան: Հեղինակը հմուտ պատմութեան, դժուարութիւն չէ ունեցած վկայութեան կանչելու Պարտիզակի մասին եղած բոլոր ծանօթութիւնները, Ժ. Գարէն՝ իր հիմնարկութեան թուականէն սկսեալ մինչև մեր օրերը, խնամքով դասաւորելով պատմական, կրթական, և բարքերու վերաբերեալ այն բոլոր իրողութիւնները, որոնք անհրաժեշտ են ապագայ մեծ եկեղեցականի մը միջավայրը տալու՝ և անկէ իր ընդունած ազդեցութիւնները դիմագծելու համար: Նոյնքան էջերու մէջ կը ներկայացուի Արմաշու Դպրեվանքը, աւելի իր նոր շրջանով: Մանրամասն և խնամքով կը թուէ պատճառներն ու պարագաները որոնք ծընունդ տուին այս նորոգուած շրջանին, տալով անձերն ու իրադարձութիւնները, և անոնց ընդմէջէն բերելու համար Թորգոմ Սրբազանը իբրև ուսանող, կրօնաւոր, ուսուցիչ և ապա տեսուչ նոյն հաստատութեան: Իրքի այս մասին մէջ պահանջուած է աւելի լայն բացուած են հատորին էջերը խնամակալութեանց վէճերու, և կարգ մը ներքին իրադարձութիւններու, որոնք քովիտի մնալու էին կրթական հաստատութեան մը կեանքին:

Իր Սեբաստիոյ առաջնորդութեան շրջանը կը գրաւէ հարկւր էջ հատորէն, ուր կարելի ճշտութեամբ ներկայացուած է Թորգոմ Սրբազանը կանխող շրջանը իր վարչական, կրթական եւ տնտեսական հանգամանքներով, և ապա Սրբազանին եօթը տարիներու գործունէութիւնը՝ հովուական, կրթական, և ժողովրդային մարդերու վերայ, թուելով մանրամասն, հոգեւոր կեանքի զարգացումը, կրթական հաստատութիւններու ստատարումը, և առաջնորդարանի ներքին կազմը կարգաւորող իրողութիւնները: Պ. Ալպոյաճեան կ'ըսէ այս բոլորը խոր համակրանքով մը, հիացողի մը բոլոր ըզգացումներով որ աւելի քան սիրելի կ'ընեն իր արտայայտութիւնները:

Հատորին երկու երրորդէն աւելի, շուրջ 500 էջեր, նուիրուած են Թորգոմ Սրբազանի Եգիպտոսի առաջնորդութեան: Անարդար եղած չենք ըլլար եթէ ըսենք թէ այդ էջերը հակառակ իրենց ստուարաթիւ ըլլա-

(*) Ցարդ հրատարակած իր գործերն են: Սրբունի Տիւսար, տպ. Վենետիկ 1901: Պակկարաց Պատմութիւնը, տպ. Վառնա 1910: Գրիգոր Զօհրապ, իր կեանքը և իր գործը, տպ. Կ. Պոլիս 1918: Միմա Չեւազ, իր կեանքը և իր գործը, տպ. Գահիրէ 1927: Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ, Ա. և Բ. հատոր, տպ. Գահիրէ 1937: Գրիգոր Կեսարացի պատիւը եւ իր ժամանակը, տպ. Երուսաղէմ 1936: Տպագրութեան համար պատրաստ կը մնան տակաւին, պատմական, կենսագրական, և հայագիտական տասնէ աւելի գործեր, բոլորն ալ արդիւնք՝ համբերատար աշխատանքի և ճիգի, որոնց ցանկին կարելի չէ նայել առանց լայն գոհունակութեան, և սրտառու համակրութեան:

լուսն, շատ քիչ բան կ'ըսեն Թորգոմ Սրբազանէն: Հանգանակութեանց տեղեկագիրներ, ժողովական վճիռներ, թեմական և երեսփոխանական ընտրութեանց անհամերաշխութիւններ, որոնց մէջ դեր խաղցած են խոշոր չափով կուսակցական պայքարներ, քով քովի կուգան ստեղծելու համար ցաւալի իրադարձութեանց ծանօթ հանդէսը՝ որ Թորգոմ Սրբազանի եգիպտոսի առաջնորդութեան շրջանը կազմեց: Տեսակ մը ատենագրութիւն այն բոլորին՝ որոնք աւելի մեր ներքին ցաւերը կը պատմեն քան ուրիշ բան: «Ազգատին տունը անպակաս է վէճը» կ'ըսէ մեր ժողովուրդը: Եւ Պ. Ալպոյաճեան խոշոր ասորթակով այդ վէճերը կուտայ իր ներքին բոլոր ծալքերով. և այս բոլորին դէմ, Թորգոմ Սրբազանի համերաշխ կեցուածքը, ճշմարիտ և անշահախնդիր հոգեւորականի իր նկարագիրը, Եկեղեցիի մեծ աւանդութիւններուն իր հաւատարմութիւնը հազիւ թէ կ'ընդնշմարուին: Ընթերցողը կը զարմանայ, չըսելու համար ուրիշ բան, թէ ինչո՞ւ համար այնքան լայնօրէն և երեսառ երես կը պեղուին Թորգոմ Սրբազանի շուրջ յարուցուած այս տխուր իրադարձութիւնները՝ որոնք կեանք մը պատմելէ, ժամանակ մը գիմագծելէ աւելի, ժամանակին կեր ըլլալիք մասերը կը թարմացնեն յիշողութեանց մէջ:

Իսկ իբրեւ պատրիարք Երուսաղէմի, իր եօթ տարինեւ իր համեմատաբար կարճ՝ բայց բեղուն գործունէութիւնը, որ պսակը պիտի մնայ իր ամբողջ արժանիքներուն, ներկայացուցած է շատ մակերեսային և ճիշդ արտագրուած մեծաւ մասամբ «Սրոն»էն: Իրական շատ քիչ բան կայ հոն կրօնական, կրթական, վարչական և տնտեսական մարդերուն վրայ Սրբազանին նուաճումներէն: Ընդհակառակն կան բաներ թիւր և խոշորացուած, որոնք միայն Պր. Ալպոյաճեանի ծանօթ են, ընթերցողին զարմանք պատճառելու և ուշադրութիւնը խռովելու ատիճան: Այս կերպով կ'աւարտի Ալպոյաճեանի գործը:

Իբրեւ հաւաքում, եւ ժամանակակից իրադարձութիւններու պատմում, իր կարգ մը շահեկան կողմերով պատկառելի է այս հատորը՝ նման հեղինակի գործերէն ուրիշ հատորներուն, և մենք չենք կրնար շնորհակալ չըլլալ իրեն, հաւաքական եւ հա-

մեմատական այս աշխատանքին համար:

Ընդունելով հանդերձ այս միթոսին ընթացիկ, հանրամատոյց ու անմիջական օգուտը հետապնդող նկարագիրները, չենք կրնար կարօտով չխորհիլ նոյն աշխատանքը իրագործող ուրիշ ալ կերպերու՝ եղանակներու, որոնք այդ ամենուն հետ և անոնցմէ վեր արգիւնքներու կը ձկտին, ու երբեմն ալ կը նուաճեն զանոնք: Յաջորդ յօդուածին մէջ պիտի փորձենք տալ Պ. Ալպոյաճեանէ անտեսուած այդ եղանակին քանի մը կարկառուն գիծերը, աշխատանքի այն կերպը որով դէպքերը, թուականները, մարդերը, մտայնութիւն եւ հոգեբանութիւն, կը վերբաղադրուին և մեզի կուգան նոր կնիքով մը՝ ուր կ'ըզանք իրականութիւնը, ինչպէս անոր անդրադարձ երկարած գումար չըջանէն ու չըջաններէն ալ անդին: Մեր մատենագրութիւնը քիչ անգամ բաղդաւոր եղաւ երկրորդ կերպի այս հատորներով: Մեր բոլոր պատմիչները կենսագիրներ են՝ և կը պատկանին առաջին կերպին: Ըուսահոգի Տ. Թորգոմ պատրիարքի «Որիմեան» հատորը անցումի փորձ մըն է դէպի երկրորդ կերպը: Կանխենք ըսելու սակայն թէ այս յաջողութիւնը պայմանաւորուած է երկրորդ այս կերպով միայն, այլ այն ներքին հաղորդակցութեամբ զոր Թորգոմ Սրբազանը կ'առնէ Որիմեանին, որուն շնորհիւ անձը և անոր շուրջ դարձող իրողութիւնները տարբեր օրէնքներով կը գիմագծուին որոնք պատմա-կենսագրական ըլլալէ աւելի ներքնատեսական են:

Ե. Վ. Տ.

(Դարձակէլէ)

